

IME TÓTSÁG IN SEDEŽ BELMURSKEGA ARHIDIAKONATA*

IVAN ZELKO

1. IZVOR IMENA TÓTSÁG

Teritorialni terminus Tótság moramo imeti za veliko starejši, kot nam poročajo o njem doslej znani zgodovinski viri. Madžari so Slovane, ki so jih ob svojem prihodu našli v Panonski ravnini, imenovali z besedo »Tót«,¹ in ozemlje, kjer so bivali Slovani, z besedo Tótság (krajina Slovenov). Tako poimenovanje je prišlo v poštev predvsem tam, kjer so bila v sosesčini Madžarov slovanska naselja. Zahodno od Keszthelya je zaselek Rokolán, ki je kot dvojna naselbina obstajala že leta 1273, ko se imenuje: Madžarski in Slovenski (Slovanski) Rokolan — terra Mogor Rokolan in v sosesčini terra Toutrokolan.² Slovenska ves pri Monoštru se omenja 1350 z madžarskim imenom: Tothfolua.³

Problem krajevnih in ledinskih imen Tót, ki je v našem primeru povezan s pokrajinskim imenom Tótság, za slovensko zgodovino ni le lokalnega značaja, marveč zadeva celotno zgodovinsko Panonsko Slovenijo. Raziskovalci krajevnih in ledinskih imen na Madžarskem z imeni Tót (Touth) dokazujejo slovanski izvor naselja. Med slovanskimi krajevnimi in ledinskimi imeni v Spodnji Panoniji našteva Kniezsa deset imen Tót, Tóti, s katerimi dokazuje obstoj Slovanov na tem področju v XI. stoletju.⁴ Ni pa navedel vseh primerov z zadevnega področja.⁵

O imenu Tót je razpravljal Melich v svojem delu A honfoglaláskori Magyarország (Madžarska ob osvojitvi) in dokazuje, da so Madžari nazivali z imenom Tót tiste Slovane, ki so se sami imenovali Sloveni in svoj jezik slovenski. Izvaja dalje, da je izraz Tót bil rabljen za: a) Slovake, b) Slovence v Prekmurju, c) kajkavske Hrvatse.⁶ Kniezsa poudarja, da se je madžarski izraz Tót prvotno nanašal na vse Slovane. Toda kot označitev je ostal le pri tistih Slovanih, ki so se sami imenovali Sloveni, in to Slovenci, kajkavski Hrvati in Slovaki. Pravi tudi: Verjetno je, da na Madžarskem številna krajevna imena Tót, Tóti, Tótfalu... ne označujejo striktno naselbin Slovakov, Slovencev ali kajkavskih Hrvatov, marveč so z imenom označene naselbine le kot slovanske.⁷ Izrecno trdi, da so Madžari z izrazom Tót imenovali tiste Slovane, ki so jih našli ob svoji priselitvi v sedanji madžarski domovini.⁸

* Ta članek je nadaljevanje sestavka Murska Sobota kot sedež arhidiakonata in cerkveno-upravna pripadnost Prekmurja v srednjem veku, ki je bil objavljen v 1. številki letošnjega letnika Kronike.

Istega naziranja je tudi Moór, ki prav tako podčrtuje, da so Madžari označevali z imenom Tót vse Slovane, ki so jih našli v Panonski ravnini.⁹

Raba imena Tót za Slovane sega torej v začetno dobo bivanja Madžarov v sedanji domovini.

O izvoru imena pravi Kniezsa: »Izvor imena ni docela razčiščen. Stara madžarska osnova imena je tout, kar popolnoma izključuje, da bi ga mogli izvajati bodisi iz nemške besede »tot« (mrtev), bodisi iz turške besede »tat« (miren). Ker izvira staromadžarski diftong ou velikokrat iz starejšega diftonga au, je mogoče, da izvira tout iz osnove taht. Potem je v zvezi z indoevropskim korenem taht, teht, ki pomeni ime ljudstva, naroda — in se v pomenu ljudstvo, narod dá dokazati v številnih jezikih: staroital. touto (ljudstvo), staroirsko túath (ljudstvo), litvansko tauta (država) in germansko theoda (ljudstvo). Kako se je beseda tót oprijela Slovanov, ne vemo.«¹⁰

Latinski prevod imena Tót je »Sclavus«. Kraj Winten ob reki Pinkovi, severovzhodno od Güssinga v Avstriji, katerega madžarsko ime je Pinka-Tótfalu, se v zgodovinskih virih omenja 1221: villa Sclavorum¹¹ in 1297: Tothfolu.¹²

Melichove in Kniezseve ugotovitve, da je izraz Tót bil rabljen za Slovake, Slovence v Prekmurju in prebivavce kajkavske Hrvaške, se strinjajo z zgodovinskimi dejstvi.

Krajevno ime Tothfolua (1350, Slovenska ves ob Rabi), pokrajinsko ime Tótság (gorne Prekmurje) ter krajevno ime Totkeresztur, Totkeresztur (1698, Križevci v Prekmurju)¹³ pričajo o tem za Slovence v Prekmurju, ki so se še v preteklem stoletju imenovali »Slovene«, prim. Starine železnih in salajskih Slovanov, naši Slovenje, k Slovanom med Mürov i Rabov.¹⁴

Prvotno madžarsko ime za ozemlje kajkavske Hrvaške je Tótország; 1273: Thotorzagnak.¹⁵ Isto ozemlje označuje Belloszteneecz z imenom: Szlovenszki orszag = Illirica, Illyris, Illyrium, Sclavonia.¹⁶

Toda ne glede na zgodovinska dejstva o naselbinah Tót, Tótfalu, Tóth, Tóti trdi slovaški slavist Stanislav, da so s temi imeni označevali Madžari izrecno slovaška naselja, in z njimi dokazuje obstoj Slovakov v Spodnji Panoniji v srednjem veku tudi na zgodovinsko-slovenskem ozemlju.¹⁷ Sledove slovaštva je skušal najti celo v Prekmurju. O prekmurskih Moravcih namreč trdi, da je

kraj po izvoru neslovenskega porekla: »Neslovinský element mohol azda byt v osade Tót-Morác«. ¹⁸ Svojo trditev opira predvsem na prvi del imena, na Tót, ker ga je vnesel na priloženo zemljevidno karto VI. b. Pri tem ne upošteva, da je prvi del imena, namreč Tót, novejši madžarski pristavek k imenu, iz prve polovice XIX. stoletja. Saj se kraj Moravci dosledno navaja v virih do XIX. stoletja brez označbe Tót; 1566: Morauch et alia Morauch; ¹⁹ 1672: Morác; ²⁰ 1698: Marác; ²¹ 1795: Morác; ²² in 1831: Tót-Marác. ²³ Stanislav nedopustno dokazuje z naselbinami Tót slovaški značaj Spodnje Panonije, ker te naselbine prav tako govore v prilog panonskih Slovencev kot Slovakov.

Podobno zmoto glede etničnega značaja gornjega Prekmurja vsebuje tudi Korabinskega Geografsko-historični leksikon, ki vse kraje, ki so bili v pokrajini Tótság (im tótschager Bezirk), označuje s pripombo, da so slovaški. ²⁴

2. SOBOŠKA CERKEV IN KOSTNICA OB NJEJ

A. Stara gotška cerkev

Zadnje zastavljeno vprašanje v pričujočem sestavku je vprašanje o sedežu belmurskega arhidiakonata, namreč o stari soboški cerkvi. Ali je mogoče ugotoviti, da sega kateri del stare cerkvene zgradbe v dobo obstoja arhidiakonata — v leto 1531?

Stara soboška cerkev je bila že večkrat predmet strokovnega razpravljanja. ²⁵ Pri

Stara soboška cerkev od severovzhodne strani (po sliki iz leta 1910)

dosedanjem razmotrivanju se deloma občuti pomanjkanje zgodovinskih podatkov o cerkvi. Pobudo za nadaljnje preučevanje more nuditi v neki meri zgodovina celotne zgradbe. Do večje jasnosti bo pripomogel tudi v glavnih obrisih rekonstruiran tloris cerkve, kakršen je bil pred važnejšimi dozidavami in prezidavami okoli leta 1698. Iz zgodovinskega pregleda dozidav, prezidav in renovacij cerkve bo lažje sklepati na prvotno stanje zgradbe.

Razen dimenzij podrte ladje in njenih stranskih kapel, ki jih je zapisal Slepec, ²⁶ vizitacijskih zapisnikov iz let 1698 in 1756, slik stare cerkve in tlorisa zvonika s prezbitერიem v sklopu nove cerkve, ²⁷ je za poznanje stare soboške cerkve važen Ivanócijev opis. Računajoč, da bo ob zidavi nove soboške cerkve vsaj del stare cerkve odstranjen, je Ivanóci objavil njen popis, da bi zgodovini ohranil več ali manj točno sliko stare cerkvene zgradbe. ²⁸ Odlomek, ki pride v tej zvezi v poštev, se v prevodu glasi:

»Cerkev je starodavna gotška zgradba, katere značilnost je, da je masivni stolp nameščen nad svetiščem. Podobnega temu doslej nisem videl nikjer. Podolžna ladja cerkve leži, kot povsod pri starih cerkvah, v smeri od vzhoda proti zahodu, s portalom na zahod in s svetiščem na vzhod ter je zaključena z mogočno čelno steno. V ladjo pridemo skozi šilasto, s kamnom okrašeno vratno odprtino, ki jo zapirajo nerodna, toda z izredno čvrstimi in debelimi železnimi ploščami pokrita vrata. Ta vrata, ki utegnejo biti zelo stara, so preluknjana na nešteti krajih. Takoj poleg vrat najdemo zelo ličen kropilnik za blagoslovljeno vodo, katerega vdolbinica in podnožje sta izrezana iz naravnega kamna v preprostem, toda čistem gotškem slogu. Sicer pa ladja ne nudi nikakega sledu starodavnosti in njen nizki obok je iz leta 1676. Sredi tega oboka je kot sklepnik nameščen velik, izrezan grb Széchyjeve rodbine: dvoglavi orel z razprostrtimi krili s peterokrako krono nad glavama in s temle krožnim napisom:

I. C. P. Sz de R. Sz. Anno 1676 die 14 9bris

(Illustrissimus Comes Petrus Széchy de Rima Széch anno 1676 die 14 Novembris)

Vsa ladja je zelo ozka in nizka in da bi pridobili prostor, je sredi XVIII. stoletja dobila dve stranski kapeli. Kamnito ostenje pri vhodu južne stranske kapele je popolnoma podobno tistemu pri glavnem vhodu. Prav tako je na zunanji južni steni ladje

pod napuščem vzdian kamen z napisom, na katerem je vrezano z gotskimi črkami: 1471 templ. Sti Nicolai.²⁹

Iz ladje vodi v svetišče nizek in preprosto izdelan gotski slavolok. Sedanje svetišče je le polovica nekdanjega, to je tisti del, nad katerim je zgrajen zvonik, medtem ko drugi del, ki se razteza na vzhod ali apsida, služi za zakristijo. Med obema deloma je slavoloku podoben obok, ki je zazidan z debelim zidom in ima vratno odprtino za oltarjem... Severno od svetišča je videti kot stranska zgradba nekdanja zakristija, ki je danes ne uporabljajo. Stolp, kot danes stoji, je iz dveh različnih dob. Spodnji del, ki sega do vrha cerkvene strehe, je starodaven, zelo močan in zgrajen iz čistega naravnega kamna, medtem ko je zgornji osmerokotni del novejšega nastanka. Okorno baročno ostrešje zelo kvari sicer dober vtis, ki ga zgradba naredi na opazovalca.

V zvoniku je že zelo obrabljen, toda zares čist, jasno zvočen zvon iz XIV. stoletja, na katerem je mogoče brati naslednji napis v izvirnih malih gotskih črkah:

Xtus + rex + ecce + verus + homo +
factus + est + 1 + 3 + 7 + 1

Za oltarjem je danes zakristija, ki je pravzaprav svetišče samo, oziroma njegova apsida. Listina o kanonični vizitaciji z dne 8. sept. 1756 govori o dvojnem svetišču (sanctuarium duplicatum). Vmesna stena je obstajala že takrat, kajti sicer bi mogel biti govor le o enojnem svetišču. (Vmes opiše apsido — takratno zakristijo — in nato nadaljuje:) Zunaj ni najti podpornikov kakor povsod pri gotskih cerkvah, izvzemši ob vzhodju zvonika in ob koncu ladje, kjer je videti enočlenske, s streho pokrite nizke podpornike.

Ob severni strani svetišča je na zvonik prislunjena nekdanja zakristija, katere nekdanji obok je snet, in vrata, ki vodijo v svetišče, so zazidana. Zanimiva starina zakristije so zunanja železna vrata, ki so nameščena med lepo izrezano kamnito ostenje pravokotne vratne odprtine.

Zakristija, svetišče, najstarejši del zvonika ter večji del ladje so zgrajeni iz močnega in trdega peščenca...

Od sedanje soboške cerkve se mora kot starina brezpogojno ohraniti spodnji del zvonika in apsida nekdanjega svetišča, medtem ko ladja sploh ne predstavlja arheološke vrednosti in se tako more ob morebitni graditvi cerkve mirne duše porušiti...«

Zares, ob zidavi sedanje soboške cerkve v letih 1910—1912 so bile podrti ladja in

obe stranski kapeli. Južna kapela je bila dozidana 1746 na stroške vdove Petra Szapáryja in severno je dal zgraditi Peter Szapáry (sin) leta 1748.³⁰ Starejši del cerkvene zgradbe je torej samo ladja in še sedaj ohranjeni prezbiterij z zvonikom in s staro zakristijo, nekdanj prislonjeno ob severni steni zvonika. O ladji pravi Ivanóci, da ni bila vsa zgrajena iz močnega in trdega peščenca, iz česar moremo sklepati, da je njen postanek iz dveh različnih dob.

Notranjščina podrti ladje je znašala 7,5 × 24 m. Bila je razmeroma zelo dolga za svojo širino. Zid ladjine stranske stene je bil širok 1 m, medtem ko je širina temelja čelne stene znašala 2 m, tako da je bila ladja dolga obenem s čelno steno 26 m. — V stranskih kapelah je bila ladja široka 20 m, obenem z zidom pa 23,5 m. Zunanja zidova obeh kapel sta bila široka po 1,75 m, podobno kot pri čelni steni. Višina cerkve v ladji je znašala 15 m.³¹

Na prezidku med apsido in zvonikom, na takratnem aktualnem pročelju svetišča, je bil pred odstranitvijo tega (sc. 1910) napis z latinskimi kronogramom in letnico 1734:

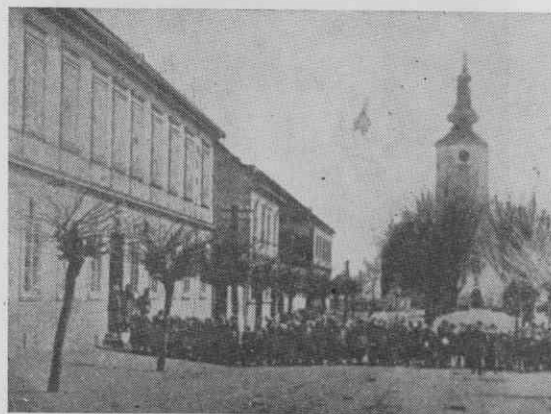
RENOVATUM ANNO: QVO MARCVS EVANGELISTA
PAS HAE, ANTONIVS PENTECOSTES — IOANNES
BAPTISTA CORPORIS IESV CHRISTI FESTA PIE
CELEBRARVNT — 1734³²

Stara soboška cerkev od jugovzhodne strani
(po sliki iz leta 1910)

Letnica 1734 je sedaj prenesena in vzdana v severno steno nove cerkve. Kakšna renovacija je bila izvedena v letu 1734? Prezidka med absido in prostorom pod zvonikom ob kanonični vizitaciji v letu 1698 še ni bilo. Glavni oltar je bil nameščen še v apsidi in stenski tabernakelj ob njem, medtem ko je po oddelitvi ta tabernakelj v zakristiji, adaptirani iz apsida. Stara obokana zakristija, prislunjena na severno steno zvonika, je bila leta 1698 še v uporabi.³³ O drugačnem stanju poroča vizitator leta 1756. Stolp je nad aktualnim svetiščem in govor je o dvojnem svetišču. »Nova« zakristija je v prostoru apsida, kjer je strela odluščila nekoliko beleža in so se pokazale slike. O »stari« zakristiji je pa rečeno, da je ob severni steni.³⁴ Iz navedenih dejstev je razvidno, da je prezidava bila izvedena med leti 1698—1756. Ker je bil latinski kronogram z letnico renovacije 1734 prav na tem prezidku, iz tega sledi, da prezidava datira iz tega leta obenem s preureditvami: izsekanje novih vrat v južni steni apsida za dohod v »novo« zakristijo, prestavitev glavnega oltarja iz apsida pod zvonik in zazidanje vrat v staro zakristijo. Morda je bila tudi cerkvena ladja ob tej priliki poslikana s slikarji, ki jo opisuje vizitacijski zapisnik iz leta 1756, medtem ko vizitacijski zapisnik iz 1698 o slikarji v cerkveni ladji ne poroča nič. Tudi baročno ostrežje zvonika bi moglo spadati k tej renovaciji, če ne sovpada z dozidavo obeh stranskih kapel v letih 1746 in 1748.

Heraldični sklepnik na oboku ladje z letnico 1676 je označeval leto obokanja ladje in takratnega patrona cerkve Petra Széchyja. Prvotna ladja je imela raven strop, kot druge prekmurske cerkve v XIV. stoletju.³⁵ Zanimivo je vedeti, da so ob podiranju lad-

Stara soboška cerkev od zahodne strani (slika iz leta okoli 1900). Ob podiranju ladje leta 1910 so v njenih temeljih našli rimski nagrobnik, ki je sedaj vzdan v severni steni nove cerkvene ladje

je (t. j. 1910) ugotovili dvojni cerkveni tlak. Pod tedanjim tlakom je bil še drug tlak, na katerem je bila nasuta prst in drug material.³⁶ Cerkveni tlak so mogli dvigniti ali ob obokanju ladje leta 1676, ali pa kdaj prej; morda ob podaljšanju ladje ali morebitnem požaru lesenega stropa in namestitvi novega.

Napis z letnico: 1473 temp' St' n' (ali p'; Zadnikar bere: 1453), ki je sedaj vzdan pod žlebastim napuščem prezbiterija, je bil prvotno vzdan pod napuščem ladje. Zato nima nobene zveze s prezbiterijem, kjer je danes. O pomenu letnice 1473 ni nič ugotovljenega. Ni izključeno, da je to letnica obnove lesenega stropa ali podaljšanja ladje. Čemu bi bila sicer postavljena letnica pod napušč ladje?

B. Najstarejša soboška cerkev

Stara soboška cerkev, katere zvonik in apsida sta vključena v sedanjo cerkev, je gotška zgradba iz druge polovice XIV. stoletja.³⁷ Pred gotško cerkvijo je obstajala v Soboti starejša cerkev, o kateri govori listina iz 1297³⁸ in pri kateri je leta 1331 rezidual belmurski arhidiakon. V katero dobo pa seže postanek prve soboške cerkve, je mogoče le domnevati.

Inventarni zapisnik soboške cerkve in župnije iz 1859 se opira na letnico 1252, ki je bila vidna na južni zunanji cerkveni steni ob svetišču pod staro odpadlo skorjo, vklesana v steno z arabskimi številkami, in pravi, da je bila zgrajena verjetno tega leta: *ecclesia quando sit aedificata incertum est, in pariete ecclesiae exteriori incrustatione antiqua delapsa apparet annus 1252 arabicis numeris insculptus adeoque hic annus est probabilis.*³⁹ — Isto mnenje izraža inventarni zapisnik iz 1880: *ecclesiae aedificatae annus incertus — probabiliter est aedificata anno 1252° quia hic annus in exteriori pariete Ecclesiae ad Sanctuarium versus meridiem insculptus videtur (arabice).*⁴⁰

O obstoju letnice 1252 na cerkveni steni ne moremo dvomiti. Omenjajo jo dva zaporedna uradna cerkvena inventarna zapisnika in številni škofijski šematizmi.⁴¹ Listina iz 1297 govori o cerkvi kot o znanem dejstvu, zgrajena pa je morala biti že prej. Tako smo pri letnici 1252. Pač pa ostane odprto vprašanje, kaj je letnica 1252 pomenila.

Vizitacijski zapisnik iz 1698 omenja še letnico 1071, ko naj bi bila zgrajena najstarejša soboška cerkev, sklepajoč iz okoliščin, da je navedena letnica bila vidna na pročelju ladje nad zahodnimi vrati.⁴² Let-

nica 1071 je manj zanesljiva. Vendar pa spričo dejstva, da je v Soboti obstajala pred staro gotško cerkvijo še starejša romanska cerkev; da so krajevno ime Sobota (1366: Zumbotha < Sobotā) Madžari prevzeli od Slovencev že v XI. stoletju in prvotno naselje Sobota je bilo navezano na kraj ob cerkvi;⁴³ da je bila ob soboški cerkvi kostnica, ki je posebnost romanske dobe,⁴⁴ tudi letnica 1071 pridobi na svoji vrednosti.

Kakšna je bila soboška cerkev v XIII. stoletju, o tem ni mogoče kaj določnega ugotoviti. Povsem pa je utemeljena Steletova domneva, ki pravi, da imamo pri soboški cerkvi opraviti z ostankom poznoromanske cerkve s kvadratičnim prezbiterijem, nad katerim se je dvigal zvonik.⁴⁵ V tem je tudi odgovor na vprašanje, zakaj imamo pri soboški cerkvi za gotiko nenavadno stavbno zamisel z vzhodnim zvonikom.⁴⁶ To je pač nadaljevanje romanske tradicije, kar vztrajno poudarja Zadnikar,⁴⁷ in spodnji del zvonika z gotško prezidavo ter morebiti še del stare ladje utegne biti ostanek prvotne soboške romanske cerkve.

Ako je letnica 1071 točna, potem segajo prvi začetki soboške cerkve v salzburško dobo cerkvenega upravljanja prekmurskega ozemlja, preden je bil zahodni madžarski mejno-obrambni pas pritegnjen v madžarsko civilno in cerkveno administracijo konec XI. stoletja. Ali ni morda v tem razlaga, zakaj je soboška cerkev po tlorisni razvrstitvi glavnih stavbnih delov sorodna koroško-štajerski skupini poznoromanske arhitekture z vzhodnimi zvoniki?⁴⁸

C. Kostnica

Ob popisu in naštevanju soboških cerkvenih zgradb omenja vizitator opat Štefan Kazó (1698), da je na pokopališču (ki je bilo okoli cerkve!) videti kapelico, ki je krita z žlebnjaki, podobno kot cerkev. Je zelo močna, s kamnito (oltarno) menzo, in bi se dala z majhnimi stroški popraviti. Podzemski prostori te kapelice predstavljajo neko obokano in zelo čvrsto klet. Ne ve se, kateremu svetniku je postavljena in posvečena. Tačas se pripoveduje, da je bila nekoč zgrajena in prirejena za madžarski avditorij:

Praeterea in ipso caemeterio conspicitur sacellum quoddam, imbricibus tectum (:quem admodum etiam ipsa ecclesia consimiliter tecta cerneretur) bene firmum, cum una mensa lapidea, paucisque expensis facile restituendum. Cuius subterranea caelarium quodam fornicatum et bene solidatum repraesentant. Ignoratur tamen, cui tamen Divorum Numini fuisset erectum, ac con-

secratum. Interim fertur, olim pro auditorio Hungarico fuisse exstructum et adaptatum.⁴⁹

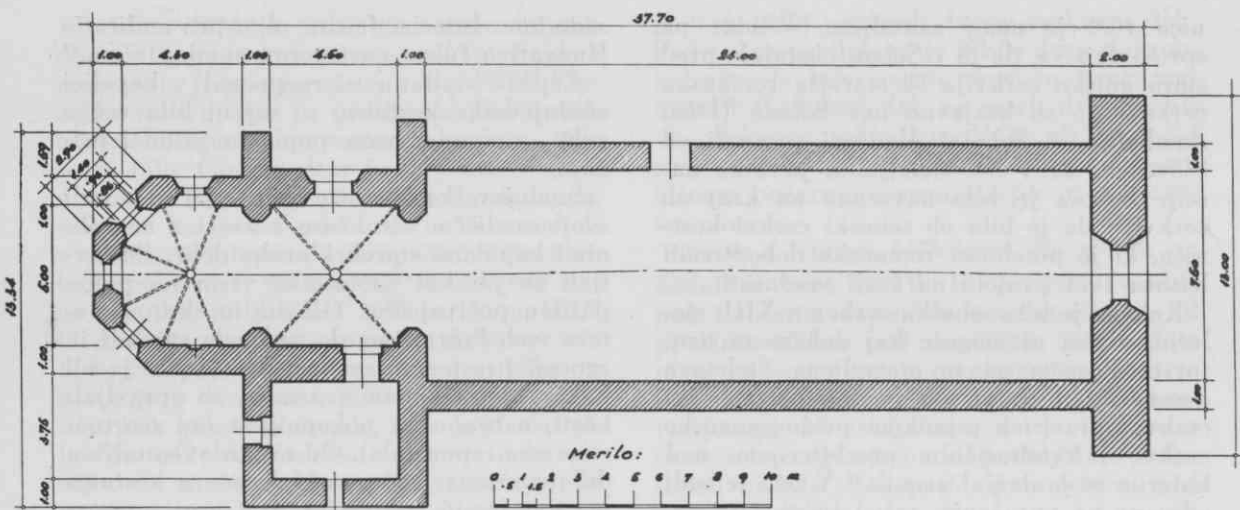
Čeprav vizitator ni razpoznal v kapelici srednjeveške kostnice, — saj ni bila več v rabi —, vendar nam popis to jasno izpričuje.

Srednjeveške kostnice (karnerji) so zaradi svoje središčne strukture v zvezi z nagrobnimi kapelami starokrščanske dobe. Postavljali so jih kot spomenike vsem na pokopališču počivajočim. Glavne in skupne poteze vseh kostnic so, da so imele spodnji in zgornji prostor. V spodnji prostor, ki je bil kakor klet izkopan v zemljo, so spravljali kosti, nabrane na pokopališču (ad mortuorum ossa reponenda). Od to ime »Ossuarium defunctorum«, kot poroča Kazó za kostnico pri Sv. Juriju v Rogoševcih. Gornji prostor pa je bil namenjen skrbi za duše (ad officium pro defunctis). Kostnice so bile v zgornjem prostoru navadno posvečene sv. Mihaelu. Postavljene so bile na pokopališču. Postanek in običaj, graditi kostnice, stavljajo v romansko dobo.⁵⁰

Presojajoč skupne poteze kostnic spoznamo, da je bil ob soboški cerkvi klasičen primer preproste, trdne in v glavnih potezah romanske kostnice. Spodnji prostor, podobna kleti, je bil obokan. V zgornjem prostoru, v kapeli sami, je bil oltar, od katerega je bila ohranjena le menza. Podoba ali kip sv. Mihaela pogrešamo. Toda proti pričakovanju je bil sv. Mihael v cerkvi na glavnem oltarju, kjer bi moral biti sv. Nikolaj. Vendar ne dolgo. Sredi XVIII. stoletja je spet bil vzpostavljen sv. Nikolaj.⁵¹ Iz tega moremo sklepati, da so sliko sv. Mihaela prenesli v cerkev iz kostnice, saj so imeli za to dovolj razlogov. Konec XVII. stoletja so bili oltarji v cerkvi zelo slabi. V cerkvi sv. Nikolaja je bil glavni oltar sv.

Sedanja soboška cerkev, zgrajena v letih 1910–1912

Rekonstruirani tloris stare soboške cerkve po stanju leta 1698. Ladja in zakristija sta zaradi pomanjkanja podatkov narisani le v glavnih potezah

Mihaela. Ob severni steni so prav takrat postavili nov Marijin oltar, medtem ko je ostanek tretjega in zadnjega razdejanega oltarja le oltarna menza. Oltarja ali vsaj slike sv. Nikolaja v cerkvi sv. Nikolaja torej sploh niso imeli. — Slika sv. Nikolaja, ki so jo nabavili naknadno (med leti 1698—1756) in je še danes v rabi, ima podpis »M. Schiffer 1690«, kakor je bilo ugotovljeno leta 1956 ob renovaciji slike.

Usoda soboške kostnice je znana. Leta 1756 so jo razdrli in iz njenega materiala zgradili novo župnišče ob cerkvi, ki je služilo svojemu namenu do leta 1907.⁵² Iz za turških časov je bilo župnišče v trgu. Kostnica ob soboški cerkvi doslej ni bila v literaturi omenjena ali obravnavana.

Drug primer karnerja ob prekmurski cerkvi je bil pri Sv. Juriju, ki ga je vizitator (1698) spoznal za kostnico. Imenuje ga: »Ossuarium defunctorum«. O zgornjem, okroglem in obokanem prostoru kostnice poroča tudi, da so tam maševali: ... inibi in medio sacristiae et sacelli destructi habetur Ossuarium Defunctorum. Praeterea Imago quaedam opere concavo aedificata, et fornicata, habetur ultra domum scholarem ex parte boriali situata, ubi etiam posset celebrari.⁵³

OPOMBE

1. Melich J., A honfoglaláskori Magyarország. Budapest 1926—1929, 417—418; prim. Kniezsa I., Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei. Debrecen 1943, 58—59 (posebni odtis iz IV. zv. Magyar népnyelv). — 2. Csánki D., Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, III, 98. — 3. Kalász Elek, A szentgotthárdi apát-ság birtokviszonyai és a ciszterci gazdálkodás a

középkorban, Budapest 1938, 157. — 4. Kniezsa, Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert, Budapest 1938, 88, 90, 95, 96, 98, 100. — 5. Zala vármegye története. OKLEVÉLTÁR. II., 236; Csánki, n. d., III, 257. — 6. Melich, n. d., 417—418. — 7. Kniezsa, A szlávok őstörténete. Szekfü Gy., A magyarság és a szlávok, Budapest 1942, 19; Kniezsa, Ungarns Völkerschaften, str. 79. — 8. Kniezsa, Az Ecsedi-láp, 58—59. — 9. E. Moór, Die slawischen Ortsnamen der Theisesebene, Zeitschrift für Ortsnamenforschung, München, VI, 132—134. — 10. Kniezsa, A szlávok őstörténete, 19—20. — 11. Codex dipl. patrius (Hazai okmánytár), VI, 13. — 12. Csánki, n. d., II, 805. — 13. Vis. can. 1698, 732, 733. — 14. Starine žel. in sal. Slovenov, ČZN, 1914, 6, 7. — 15. Zala Okl. I, 72. — 16. J. Bellosztenez, Gazophylacium illyricolatinum, II, Zagrabiae, 1740, 507. — 17. Ján Stanislav, Slovenský juh v stredoveku. Turčiansky sv. Martin 1948, I, 58—59, 57, 58, 67, 205, 207, 221, 224, 226, 233, 235, 237, 238, 241, 244, 248, 257, 261, 264, 285, 286, 288. — 18. Stanislav, n. d., I, 59. — 19. Csánki, n. d., II, 778. — 20. Payr, Egyháztörténeti emlékek, I, 110. — 21. Vis. can. 1698 (Kazóiana), 736. — 22. Catalogus cleri diaecesis Sabariensis, Sabariae 1793, 35. — 23. Schematismus... cleri dioecesis Sabariensis pro anno MDCCCXXXI, Sabariae, 92. — 24. Korabinsky, Geogr.-hist. und Produkten Lexikon von Ungarn, Pressburg 1786, 4, 12, 34, 62, 67, 94, 123... — 25. Fr. Ivanóci, Vázlatok a régmúlt korból — VIII, Szombathelyi Ujság, 1900, št. 16, str. 9; Fr. Stele, Umetnost v Slovenski krajini. Slovenska krajina (zbornik), Beltinci 1935, 24; M. Zadnikar, Romanska arhitektura v Prekmurju, Kronika, II, št. 3, 182; isti, Romanska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana 1959, 177; isti, Umetnostni spomeniki v Pomurju, Murska Sobota 1960, 66—70. — 26. J. Slepec, Zgodovina soboške cerkvi, Marijin list 1910, 117; 1911, 305. — 27. J. Slepec, n. d., Marijin list 1911, 295. — 28. Fr. Ivanóci, n. d., Szom-

bathelyi Ujság 1900, št. 16, 9. — 29. Zadnja številka v letnici (1471) je 3. Ni gotovo, da bi okrajšane besede pomenile: »templum Sancti Nicolai«, kot poroča Ivanóci. — 30. Visitatio canonica 1756, str. 1085. — 31. Slepec, n. d., Marijin list 1910, 117; 1911, 305. — 32. Vis. can. 1756, 1085; Slepec, n. d., Marijin list 1910, 118. — 33. Vis. can. 1698, 741—742. — 34. Vis. can. 1756, str. 1084, 1079. — 35. Fr. Stele, n. d., zbornik Slovenska krajina, 23—24. — 36. Slepec, n. d., Marijin list 1910, 118. — 37. Fr. Stele, n. d., zbornik Slovenska krajina, 23—24; M. Zadnikar, Umetnostni spomeniki v Pomurju, Murska Sobota 1960, 68, 70. — 38. Wenzel, Codex dipl. Arp. cont., X, 250. — 39. Inventarium ecclesiae et parochiae Murai Szombathiensis Dioecesis Sabariensis 1^a Aprilis 1859 confectum, Župnijski arhiv v M. Soboti. — 40. Inventarium ecclesiae et parochiae Muraszombatiensis Dioecesis Sabariensis... anno

1880 confectum, Župnijski arhiv v M. Soboti. — 41. Prim. Schematismus... dioecesis Sabariensis 1859, 84; 1882, 85; 1914, 96. — 42. Vis. can. 1698, 741. — 43. Ivan Zelko, Murska Sobota, Kronika 1962, št. 1. — 44. M. Zadnikar, Romanska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana 1959, 273. — 45. Fr. Stele, n. d., zbornik Slovenska krajina, 24. — 46. M. Zadnikar, Umetnostni spomeniki v Pomurju, 68. — 47. in 48. M. Zadnikar, Romanska arhitektura v Prekmurju, Kronika, II, 182. — 49. Vis. can. 1698, 742. — 50. M. Zadnikar, Romanska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana 1959, 273—276; J. Flis, Stavbinski slogi, Ljubljana 1885, 80—81. — 51. Vis. can. 1756, 1079 do 1084; J. Slepec, n. d., Marijin list 1910, 141. — 52. Vis. can. 1756, 1096; J. Slepec, Zgod. sob. cerkvi, Marijin list 1910, 143—144. — 53. Vis. can. 1698, 757; prim. M. Zadnikar, Romanska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana 1959, 289.

OB STOLETNICI »GORIŠKEGA OGLEDNIKA«

BRANKO MARUSIC

V prvi polovici januarja 1962 je preteklo sto let od izida »Goriškega oglednika«, prvega časnika na Goriškem, v katerem je našel svoje mesto tudi slovenski jezik. »Goriški oglednik« je bil dvojezičen list (italijansko-slovenski) in ga zaradi tega ne moremo imeti za prvi pravi slovenski časnik na Goriškem, poleg tega pa tudi ni izšel z namenom, da bi zagovarjal pravice goriških Slovencev. Vsekakor pa je bil njegov izid, ki je pomenil pojav slovenščine v goriškem periodičnem tisku, dovolj pomemben dogodek in vreden, da se ga tudi na tem mestu spomnimo. List je imel namen biti glasilo obeh narodnostnih skupin na Goriškem ali natančneje neki deželni, neopredeljeni in vladno usmerjeni časnik, ki pa je žal izšel le v prvi in hkrati edini številki. Dvojezičnost lista je kazal dejansko le njegov naslov, zakaj italijanščina je odločno prevladovala nad slovenščino. Pričujoči sestavek, ki bo obravnaval list »Lo speculatore Goriziano — Goriški oglednik«, naj bo nekaj, žal nepopoln donesek k zgodovini slovenskega goriškega tiska, oziroma k zgodovini in problemom okoli tega časnika.

Vse do tega prvega poskusa v letu 1862 Slovenci na Goriškem niso imeli časnika v svojem jeziku za razliko od Italijanov, pri katerih se je prvi periodični list pojavil že v XVIII. stoletju (»Gazzetta Goriziana« iz 1774. leta).¹ Tudi leto 1848, ki je nekaterim slovenskim krajem prineslo sicer kratkotrajno izdajanje časnikov, ni dalo goriškim Slovincem nobenega glasila. Zato so bili pri-

siljeni, zatekati se k osrednjemu slovenskemu listu tiste dobe — Bleiweisovim »Novicam«, v katere so prav marljivo pisali.² Vsekakor so nove razmere, ki jih je povzročil padec absolutizma, pobudile med goriškimi Slovenci misel na izdajanje časnika. To misel je prvi sprožil Fran Zakrajšek, suplent realke v Gorici, dolgoletni in marljivi sodelavec »Novic«. Odlikoval se je po svojih za tisto dobo dobrih prevodih iz klasičnih del, pošiljal pa je tudi izvirne članke »Novicam« v objavo.³ In prav tam je 1860. leta objavil dopis o narodnostnih razmerah na Goriškem, v katerem je obenem naglasil tudi potrebo po slovenskem listu v Gorici.⁴ Sam se uresničenja take namere ni lotil, pač pa so »Novice« še v istem letu objavile njegovo oznako, da bo za novo leto 1861 izdal publikacijo z naslovom »Vile slovenske«, za katero je zbral že veliko gradiva. Vendar pa je prosil, da bi se še kdo oglasil s kakšnim prispevkom, ki bi ga objavil v publikaciji.⁵ Do izdaje tega almanaha, če lahko to neuresničeno Zakrajškovo zamisel imenujemo, ni prišlo. Svoj namen je Zakrajšek realiziral šele čez tri leta, ko je proti koncu 1863. leta izšel njegov »Goriški letnik«,⁶ o katerem pravi Janko Bratina,⁷ da je med znanstvenimi listi ali revijami na Goriškem najstarejši pojav te vrste. Sploh se je v tem času na literarnem in časnikarskem področju med goriškimi Slovenci najbolj izkazal Zakrajšek. O njem so pisale »Novice«, da je sposoben in nadarjen rodoljub, ki se vedno bolj privaja slo-